

ADALÉKOK DÖBRENTEI
ERDÉLYI MÚZEUMÁNAK IRODALOMSZEMLELETÉHEZ
(BUCZY EMIL TANULMÁNYAIRÓL)

A magyar felvilágosodás első két évtizedének csodálatos szellemi virágzását erőszakosan szakította félbe a magyar jakobinus mozgalom vérbefojtása és az abszolutizmusnak a szellemi szabadságot korlátozó rendszere. Ezért a XIX. század első két évtizedében úgyszólván mindent újra kellett kezdenie a magyar kultúra s különösen az irodalom fellendítésén fáradozóknak. Ennek az újrakezdésnek volt terrénuma a nyelvújítás küzdelem-sorozata is. Az utóbbi évtizedek irodalomtörténeti kutatása feltárta a nyelvújításnak nevezett mozgalom összefüggéseit az ízlésbeli, filozófiai és politikai törekvésekkel. Míg azonban ez összefüggések az 1810-es évek közepéig többé-kevésbé áttételesen jelentkeztek neológia és orthológia harcaiban, s a publikálási lehetőség korlátozott volta miatt inkább a kortársi levelezésben, elsősorban a kor vezéregyéniségének, Kazinczynak levelezésében kísérhetők figyelemmel, addig 1814-től egy új, nagyigényű és egyetemes érdeklődésében éppúgy, mint nevében is Batsányiék Magyar Museum-ára emlékeztető folyóirat, Döbrentei Erdélyi Múzeuma ad nyilvánosságot a gondolat- és ízléstörténeti jellegű polémiáknak és tanulmányoknak. Az 1818-ig fennállott folyóirat megjelent 10 füzetének jelentőségét a szellemi újrakezdés folyamatában elég régóta sejtí ugyan irodalom- és tudománytörténetírásunk, teljes anyagának komplex feltárása azonban még mindig nem történt meg: máig sem készült egyetlen monográfiája sem.

Érdekes módon épp az a korszak, melynek pedig ízléstörténeti előfutára volt: a magyar romantika korszaka merítette feledésbe igen jelentős kezdeményeit szerkesztője, Döbrentei Gábor későbbi szereplésének megítéltetése miatt. Mivel korábbi mesterével, Kazinczyval az Akadémia titkárságának betöltése körül vívott küzdelmekben, a szellemi élet irányításában monopóliumra törekvő ifjú romantikus nemzedékkel pedig a Conversations lexicon pörében szembekerült, egykori érdemeit is elfelejtették s akik nem ilyen „elfogultság”-ból fordultak vele szembe, azok azért nem rehabilitálhatták, mert Katona Bánk bánjának „félreismerése” is őt terhelte az irodalmi köztudat szerint.

A perújrafelvételi kísérletek már a múlt század utolsó évtizedeiben, a pozitívizmus jegyében megindultak. S különösen az Erdélyi Múzeum köréhez tartozó írók levelezésének fokozatos ismertté válása jelentős annak a kedvező fordulatnak az előkészítésében, mely mai szakirodalmunk lényegében pozitív állásfoglalásához vezetett. Igaz, hogy a századforduló körüli évtizedek nacionalizmusa az Erdélyi Múzeum érdemeit a nemzeti kultúra újjászületési folyamatában csak egyik oldaláról emelte ki, s ebben nagy szerepük volt az erdélyi irodalomtörténészeknek: elsősorban az erdélyi szellemi közélet visszamagyarosításának kezdeményezőjét s a Másik Haza nemzeti ügytől elidegenedett arisztokráciájának szellemi visszahódítóját ünnepelte benne. Igaz, hogy az összefoglalóbb jellegű munkák, amennyiben teljességre törekedtek — l. Radnai¹ könyve — témájuknál fogva is foglalkoztak a folyóirat gazdag irodalom-

¹ Radnai Rezső: Aesthetikai törekvések Magyarországon 1772—1817. Bp. 1889.

elméleti és kritikai anyagával. Az új eredmények következtében viszont ismertté vált, hogy Kazinczy és Döbrentei fegyverbarátsága kisebb súrlódások ellenére a folyóirat megjelenésének éveiben csaknem zavartalan volt, sőt Kazinczy 1816-os erdélyi utazása és a Tudományos Gyűjtemény 1817-es megindulása után az Erdélyi Múzeum volt az igazán „kazinczyánus” folyóirat. Ami pedig a Bánk bán elhallgatásának vádját illeti, bár adatok nemléte nem tekinthető teljes értékű ellenbizonyítéknak, Gyalui Farkas tanulmánya óta² elég valószínűnek látszik az a Beöthy Zsolt óta élő gyanú, hogy Katona drámája sosem jutott el a Döbrentei-féle bírálóbizottság kezébe. A magyar irodalom korabeli nagyjaihoz fűződő pozitív elfogultságot tehát az utóbbi félszázad kutatásai megfosztották Döbrentei-ellenes élűktől s így lehetővé vált, az anyag jó részének birtokában, elfogulatlanabb felmérés megkísérlése.^{2/a} Igazi jelentőségének megközelítése azonban csak az ízléstörténeti szempont előtérbe nyomulásával vált lehetségessé. Ezt a munkát nálunk csak a marxista irodalomtudomány volt képes elvégezni, amikor Szauder József tanulmányaiban³ tisztázta a folyóirat jelentőségét az ízlésváltás előkészítésében, a romantika néhány eszméjének nyomatékos népszerűsítésében.

Amióta Szauder az 1954-es akadémiai romantika-vitán a klasszicizmus fokozatos hanyatlásának és a magyar romantika kezdeteinek szociológiai okait tisztázta, s a magyar romantika forrásvidékét időbelileg a Habsburg-udvar és a magyar közép-nemesség forradalomellenes kompromisszuma felbomlásának idejére, az 1814—1818-as évekre lokalizálta, azóta az új irányzat, a romantika elemeinek felkutatása képezte az 1810-es évek felé forduló irodalomtörténeti érdeklődés fő tárgyát. Szauder is említett tanulmányaiban elsősorban ebből a szemszögből vizsgálta az Erdélyi Múzeum tanulmányanyagát s különösen a Döbrentei írásaiban megjelenő zseni-elméletet és a romantikus jellegű eredetiség-igényt. A korai romantika szempontjából kiaknázható anyagot mikrofilológiai kutatással még lehetne ugyan szaporítani, mégis úgy tűnik, hogy Szauder minden lényeges momentumra felfigyelt tömör összefoglalásában. Egy ilyen megközelítés viszont, mely csak egy, a jövőben kibontakozó ízlés és irodalmi irányzat csíráit óhajtja feltárni, nem törekedhet a folyóirat ízlésbeli összképének megrajzolására. Ez már az MTA Irodalomtudományi Intézete által tervezett irodalomtudomány-történeti kézikönyv feladata lesz.

Tanulmányom természetesen nem törekedhet ilyen teljességre, hisz úgyszólván csak egyetlen színt ragad ki a folyóirat gazdag színekéből. Későbbi tanulmányok terve még Buczy Emil és az Erdélyi Múzeum kapcsolatainak teljes feltárásáról is lemondásra kényszeríti. A folyóirat irodalomszemléletének teljességéhez ugyanis Buczy itt nem tárgyalható szép számú megjelent költeménye is hozzátartozik. Jelen keretek között azonban még az Erdélyi Múzeumban megjelent, illetve annak szánt tanulmányai mindegyikével sem foglalkozhatom. Megjelent tanulmányai közül az első kettőt: 1., „Értekezés az elmének magasb kifejtődése körül, az ízlés munkájában”. E. M. 1817/7. füzet 86—128 p. 2., „A görög genie kifejtődése okainak sajtódítása.” E. M. 1817/8 f. 135—157 p., fogom elsősorban tárgyalni, mint leginkább általános irodalomszemléleti és esztétikai vonatkozásokat tárgyaló írásokat, míg megjelent tragédiaelméleti tanulmányának,⁴ valamint ide szánt, de csak egy évtizeddel

² Gyalui Farkas: A Döbrentei-pályázat és a Bánk bán. Erdélyi Múzeum. 1931. 1—13 p.

^{2/a} Itt kell megemlíteni az erdélyi irodalomtörténészek újabb publikációi közül Jancsó Elemér Döbrentei-monográfiáját (1944) és egyéb tanulmányait, valamint levélközléseit és Benkő Samu tanulmányát (Korunk, 1957).

³ Szauder József: A romantika útján c. tanulmánykötetéből elsősorban „A magyar romantika kezdeteiről” (7—49 p.), „A romantika útján” (180—223 p.) és a „Génius szál” (224—247 p.) c. tanulmányok.

⁴ „A tragoedia legfőbbje a görögöknél s mostani álláspontja.” E. M. 1818/9 f. 3—36 p.

később megjelent líraelméleti írásának⁵ elemzését későbbi, hasonlóan körülhatárolt témájú dolgozatok feladatának tekintem.

A két tanulmányt nem lehet a folyóirat egészétől elszakítva értelmezni. Bennük is, csak valamivel rendszerezettebben és koncepciózusabban, ugyanazok az uralkodó jellemvonások olvashatók ki, melyek a kor folyóiratirodalmához viszonyítva aránylag homogén ízlésű, mégis az átmeneti kor minden jellegzetességét, többek között eklekticizmusát is magán viselő Erdélyi Múzeum egészét is jellemzik. Erre vonatkozóan a legjobb példa maga Döbrentei, akiről régebben is tudták, hogy absztrakt elméleti nyilatkozataiban modernébb és bátrabb volt, mint azok kritikái alkalmazásában a konkrét irodalmi művekre. Az is közismert, hogy az „Eredetiség és jutalomtétel” zsenielmélete és a herderi nyelvesztétikai felfogás közelébe jutó „A magyar literatúrát illető jegyzések” valószínűleg Kölcseyhez szóló sorai mellett mennyire visszariadt egyrészt saját zsenielméletének következményeitől (l. Szauder fejtegetéseit Döbrentei és Kölcsey levelezéséről), másrészt Kazinczy Kisfaludy Sándor kötetét ért bírálatának olvasói visszhangjától. Az azonban még nem derül ki elég nyomatékosan a szakirodalomból, hogy nemcsak a szerkesztő megriadásáról, szükséges opportunizmusáról és nem csupán elvont elmélet és gyakorlati alkalmazása között meghúzódo szakadékról van szó, hanem Döbrentei irodalomelméleti nézeteinek belső ellentmondásosságáról. Pontosabban arról, hogy átmeneti ízlésű korban eklektikus hajlamú elméleti embernek nem nehéz összeegyeztetni végső kifejlesztésükben egymásnak ellentmondó irodalomelméleti felfogásokat.

Nem csupán a drámapályázatra befutott művek értékelése során fejezi ki pl. a drámai hármas egység követelménye iránti rokonszenvét, hanem abban a tényben is, hogy amikor Boileau L'art poetique-jét lefordítja,⁶ ellentétben a többi fejtezethez függesztett gyakori vitázó lábjegyzetekkel, Boileau tragikum- és drámaelméleti fejtegetéseit minden vitázó megjegyzés nélkül közli. Csak ez az egy momentum is figyelmeztethet arra, hogy Döbrentei bizonyos vonatkozásokban mennyire két lábbal áll még a klasszicizmus poétikai rendszerének alapján, sokszor még a rokokó és a neoklasszicizmus alapján végbement műfaji változásokat, sőt a francia racionalista klasszicizmus és gottschedi változata ellen folytatott diadalmas vitákban kibontakozó új elméleti irányzatok poétikai vívmányait sem veszi eléggé figyelembe. Igaz, hogy zsenielmélete meghaladja a racionális klasszicizmus felfogását, de a Querelle des anciens et des modernes vitájában ezt a felfogást túlzó egyoldalúsággal csak a modernnek képviselték, Boileau ebben a tekintetben közelebb állt az antikvítás zseniről vallott felfogásához, s erről az állásponttól, különösen Longinosz boileau-i újrafelfedezése után, nem volt nehéz eljutni az angol és német neoklasszicizmus preromantikus ízü zsenikultuszához. Az eredetiség-fogalom pedig az Erdélyi Múzeum elméleti anyagában (az egyes nemzeti irodalmakat ismertető tanulmányokban, Döbrentei és Buczy írásaiban) nem annyira az individuális zseni egyéni eredetiségét, mint inkább a nemzeti eredetiséget hangsúlyozza. Ez a követelmény pedig Közép-Európa környező országainak némelyikében valóban romantikus jellegű, hisz csak a romantika kora teljesíti ki, de a nagyobb európai irodalmakban már a reneszánsz és a klasszicizmus idején jórészt megvalósult és ezért nem par excellence romantikus követelmény.

Egyébként ma joggal látja az 1810-es évek központi jelentőségű stílusirányának irodalomtudományunk azt a németes-görögös neoklasszicizmust, mely az erudíció-

⁵ „A lyrica poesis okai s a lyricusok.” Felsőmagyarországi Minerva. 1828. 1527—41 p. Az Erdélyi Múzeumban jelent volna meg, de a folyóirat megszűnése ezt megakadályozta.

⁶ Boileau Despreaux élete s Poétikája. E. M. 1817/7 f. 21—79 p.

val, az iskolás klasszicizmussal, de a franciás racionális klasszicizmussal is szembe-
fordulva, sok vonatkozásban előkészíti a romantikus ízlésváltást.^{6/a} Ennek a jegy-
ben alkotnak a kor legjelentősebb írói: Kazinczy, Berzsenyi, Kölcsey, ennek a modern
s egyben mégis klasszicista stílusművészetnek jegyében zajlik le minden Quintilianusra
való hivatkozás ellenére is a nyelvújítás mozgalmának lényegében irodalmi nyelv- és
stílusújító küzdelme, többet tanulva az Adelunggal szembe forduló, de a filantrópok
purizmusát is elkerülő, a kanti szubjektív-zseni elméletre is támaszkodva a nagy
írók nyelvteremtő ízlésének jogait hirdető nagy német klasszikusok, Wieland, Goethe,
Schiller stb. írói gyakorlatából, mint a három stílusnem klasszicista elméletéből.

De ha Kazinczy kantiánus ízlésfelfogása és Kölcsey kanti-fichtei géniuszelmélete
a maga romantikus elánjával nem is tud uralkodóvá válni az Erdélyi Múzeum köré-
ben, sőt a folyóirat első füzetének erős németessége s elsősorban Döbrentei írásai-
ban, valamint Pataki Mózesnek a római literatúrát ismertető tanulmányában⁷
érvényesülő herderi preromantikus vonulata háttérbe is szorul, mint a széles olvasó-
közönség köreiből még uralkodó latinos irodalmisággal össze nem egyeztethető
ízlésbeli radikalizmus, ugyanakkor a XVIII. századi neoklasszicizmus egy kevésbé
radikális, de szintén a romantikát előkészítő áramlatának befolyása tűnik elő az
utolsó évfolyamok füzetekben, részben a német neohumanizmus görögsgkultuszával
összefonódottan, részben még azt megelőző elméleti fejlődés alapján. Ez pedig az
angol szenzualizmusból kiinduló preromantikus elméleti irányzat, melyre minden
Homerosz-, Milton- és Osszián-kultusza ellenére is alapjában a klasszicista normák-
hoz való elég nagyfokú hűség jellemző.

Kis Jánosnak, Kazinczy egyik legjobb barátjának fordításai Addison és Steele
Spectatorából a Locke wit-ről és az allegóriákról éppúgy ebbe a vonulatba tartoz-
nak,⁸ mint Hugh Blairnak, a Viétor által joggal preromantikusnak nevezett gondol-
kozátnak,⁹ a népszerű retorika szerzőjének kultusza. Döbrentei, Buczy is többször
hivatkozik rá, Kis János még jóval később is lefordítja és Shakespeare eredeti zseni-
jéről, ugyanakkor az időegység ellen elkövetett hibáiról szóló fejtegetése szinte
sztereotipikusan ismétlődik náluk.¹⁰ S az angol elméleti fejlődésnek más jegeit is
lesz módunkban kimutatni Buczynál. S nem vitás, hogy a Göttingában,¹¹ a német
neohumanizmus bölcsőjében járt Kis Jánosnál ez ízléstörténeti konzervativizmus
kifejezője is, amikor a német grekománia jakobinus ízü emlékeitől megriadtan a
Horatiust és Ossziánt összeegyeztetni képes blairi elmélethez menekül, de 1795
katasztrófája miatt még ez az álláspont sem mondható korszerűtlennek Magyaror-

^{6/a} Szaunder József: A klasszicizmus kérdései és a klasszicizmus a Felvilágosodás magyar irodal-
mában. Filológiai Közöny 1969/1—4. 66. p.

⁷ Pataki Mózes: A római poézis története. E. M. 1814/1 f. 114—141 p. A tanulmányt Pataki
a „Charaktere der vornehmsten Dichter aller Nationen” c. sorozat anyagából állította össze, mely
Sulzer: Allgemeine Theorie-jának kiegészítéseként született. Szaunder utal romantikus jellegű eredeti-
segfelfogására. i. m. 26 p.

⁸ Kis János: Az Anglus Szemlélő. E. M. 1817/7. 132—173 és „Az Anglus Szemlélő folytatása.”
E. M. 1817/8. 3—40 p.

⁹ Viétor, Karl: Die Idee des Erhabenen in der deutschen Literatur. In: Geist und Form. Bern,
1952. 257 p. „Der entschiedenste Theoretiker dieser vorromantischen Richtung (t. i. a kedély és érzel-
mi entuziazmus kifejezésére szolgáló, homályos és formátlan, zenei stílusnak. Cs. L.) in England
wurde Hugh Blair.”

¹⁰ Blair Hugó Rhetorikai és Aesthetikai leczkéi. Kis János ford. 1838. I. 44—47 p. ld. Döbrentei:
Az első füzetbeli jutalom kihirdetésére békületett szomorújátékokról. E. M. 1818/10 f. 136 p.;
Buczy E.: E. M. 1817/7. 105—106 p.

¹¹ Göttinga Hannoverhez tartozott, Hannover és Anglia uralkodóházának kapcsolata pedig
talán nemcsak a viszonylagos tanszabadságot s így a neohumanizmus kialakulására kedvező feltéte-
leket biztosította, hanem az angol kultúra iránti fokozott érdeklődést is, ez pedig Kis János érdeklő-
dését is irányíthatta.

szágon akkor, amikor pedig Németországban a weimari klasszicizmus szigetét is veszélyeztetik a romantika hullámai. Míg ugyanis Fr. Schlegel, aki Napoleon uralmának első éveiben még az „Európa”-t szerkesztette Párizsban, s kölni katolizálása után a Habsburg-monarchiában működve, Napoleon bécsi tartózkodása idején épp Pestre menekülve romantikát és Napoleon elleni német nemzeti mozgalmat egyeztet elméletileg, addig Magyarországon a kompromisszum felmondásának és a Habsburg abszolútizmussal való fokozatos szembekerülésnek éveiben szükségszerűen kell visszanyúlni az 1795 előtti nemzeti fellendülés eredményeihez, végig nem vívott vitáihoz. S ahogy Szauder kimutatta Döbrentei eredetiség-programjában Kármán Urániájának hatását, ugyanúgy kimutathatók az Erdélyi Múzeum néhány tanulmányában, de különösen Buczy első tanulmányában a kassai Magyar Museum Batsányi-tanulmányainak, valamint Verseghy Sulzer-fordításának gondolatai.¹² Batsányi volt az, aki Rájinissal való vitájában, főleg Milton illetve az antik eposzok (Homérosz, Vergilius) összehasonlító értékelése vonatkozásában először adaptálta radikálisan az angol elméleti fejlődést és az általa kiváltott német preromantikus törekvések eredményeit, még mielőtt megismerkedhetett volna Herder és a német neoklasszicizmus görögség-kultuszával. Ez a lényegében végig nem vitatott Milton-polémia az újrakezdés évtizedében éppúgy kísért emlékként a Magyar Museumot kassai tanulmányai idején elolvasó Buczy Emil fejében,¹³ mint a mérsékeltbb és a szabály és zseni antinomiáját a maguk számára véglegesen az utóbbi javára eldönteni nem tudó, ízlésükben a preromantika felé hajló klasszicisták fejében. E problémák újrafelvetődését nem lehet tehát ízléstörténeti anakronizmusnak tekinteni. A felvilágosodás századának európai ízlésfejlődését, a hagyományos műfajok, esztétikai és poétikai terminus technicusok új elemekkel és jelentésrétegekkel való feltöltődését és átrétegeződését a magyar felvilágosodás irodalmának két évtizede rohamos fejlődése ellenére sem tudta végiggondolni és -érezni. A megszakadt fejlődés utáni újrakezdés lázában irodalmunk tehát felszívja a klasszicizmus belső feloldódását elősegítő angol és német neoklasszicizmus hatását, hogy azután rohamos gyorsasággal alakíthassa ki saját nemzeti romantikáját.

Rátérve Buczy tanulmányainak elemzésére, néhány szót szerzőjükről is. Nagyműveltségű tanárember volt, aki jeles klasszikus műveltségét a piarista rendből való kilépése után 1806—08 között Bécsben gazdagította s közben a német kultúra korszerű áramlatain kívül volt alkalma megismerkedni a császárvárosban élő magyar irodalmi központtal is. Majd 1816-ig Nagyszébenben tanít retorikát, Döbrentei biztatására először valósítja meg e tantárgy keretén belül az esztétika oktatását Erdélyben 1813-tól kezdve. Később főúri családoknál nevelősködik Döbrentei erdélyi tartózkodásának végéig. A század első évtizedében költői gyakorlatot is folytat, ennek a pályaszakasznak több költeménye az Erdélyi Múzeumban jelenik meg. Döbrenteivel csak 1810 után ismerkedik meg, de 1812-től sűrű levélváltásuk nyomai maradtak fenn. Döbrentei legszűkebb baráti és tanácsadói köréhez tartozik, az Erdélyi Múzeum megindításáért folyó küzdelem egyes szakaszaiba éppúgy bevonta őt Döbrentei, mint egyes tanulmányainak terveibe. A „Magyar literatúrát illető jegyzések” ifjú költője Szauder filológiai apparátussal bizonyító fejtegetése óta elsősorban Kölcseyvel azonosítható. De a tanulmány tervét Döbrentei már 1812. aug. 5-én írt levelében közli Buczyval,¹⁴ s mivel egy korábbi levelében, (1812. jan. 31.)

¹² Batsányi tanulmányairól ld. Tarnai Andor: A deákos klasszicizmus és a Milton-vita. ItK. 1959. 67—83 p. és a Batsányi kritikai kiadás II. kötetének jegyzeteit.

¹³ Lázár Béla: Buczy Emil élete és irodalmi munkássága. Bp. 1888. 7—8 p.

¹⁴ Pontosabban azt jelenti, hogy a „Hexameterrel való élés a régi és mostani nemzetek között...”-et írta le, „...hol a leoninisták ellen szólok. Célomra való például az Igazsághoz írt Ódád

barátja költészetének homályosságát bírálja,¹⁵ feltehető, hogy a tanulmány keletkezésében Buczyhoz való kapcsolatának is része lehetett. Igazán jelentőssé az Erdélyi Múzeummal kapcsolatos szerepe elemzendő tanulmányainak közlésével vált.

Viszonya az antikvitáshoz élő és alkotó kapcsolat volt. Költői gyakorlatára elsősorban Horatius hatott,¹⁶ s mint látni fogjuk, valószínűleg az antik Stoa hatását lehet érezni közszellem-felfogásán. De jól ismerte a görög irodalmat is, Homéroszt gyakran említi tanulmányaiban, Toldynak írt 1827-es önéletrajzi levelében¹⁷ pedig kedvenc auktorai között sorolja fel Szophoklészt, Pindaroszt, Hérodotoszt, Xenophont, Platont, Plutarchoszt. A felvilágosodás racionalizmusának és szubjektivizmusának Szókratész-kultuszával szemben szimptomatikus Platón iránti rajongása, majdnem valamennyi dialógusát lefordítja,¹⁸ sajnos, kiadásra nem kerültek, csak kéziratban maradtak fenn.

A modern fejlődés vonatkozásában korában nem egészen szokatlan, de Döbrentéitől eltérő nyomatékot ad műveltségének az, hogy — katolikus lévén — nem a németiségtől kapta a döntő szellemi indíttatásokat. Igaz, hogy tanulmányaiban ismerni látszik a Winckelmann utáni német neohumanizmus eszméit, s olasz műveltsége is rokon a Dantét is fordító Döbrentéivel, viszont önálló szint biztosít neki az angol irodalom viszonylag alapos ismerete, s főleg az angol moralisták iránti vonzódása. Önéletrajzi levelében Shakespearen, Miltonon, Ossziánon kívül Thomsont említi az angolok közül kedvelt írói sorában, s ezt a mómentumot különösen fontosnak érzem, hisz közismert Thomson kapcsolódása Shaftesbury újplatonista-újszoikus moralisztikájához.¹⁹ Műveltségéről ennyit s most nézzük tanulmányait.

Stílusa nehézkes, időnként idegenes, nehezen értelmezhető, gondolatmenete csapongó és önmagába gyakran visszatérő. Ezt a szaggatott, az aforizmaszerűségtől csak a bőbeszédűség által elhatárolt gondolatort, a szaggatottságot megszerkesztve, pontokba szedi. Nem csoda, hogy nem volt népszerű olvasmány s akik lelkesen fogadták, azok is csak a magyar nyelvújítás frontjaira utaló XV. pont állásfoglalása miatt lelkesedtek. Ezért nincs értelme kanyargós fejtegetései merev követésének, inkább megkíséreltem gondolatai csoportosítását a legfontosabbnak tűnő problémák köré. A továbbiakban az izlésről szóló tanulmányát (T. I.)-nek, a görög zseniről szólót (T. II.)-nek jelölöm.

1. Mivel tárgyalandó tanulmányai összterjedelmének kb. fele, tragédia- és líraelméleti tanulmányának túlnyomó része az antikvitás értelmezésével foglalkozik, ennek a problémakörnek a megvizsgálása első feladatunk. Ezen belül is Buczy görögység-képét értelmezzük először.

1.1. A görög zseni kifejlődésének leírásában nagy nyomatékot ad a földrajzi környezet és a politikai viszonyok befolyásának. Ez a felvilágosodás történelem-szemléletében általánosan elterjedt klímaelmélet (Montesquieu) és winckelmanni

kezdetét hozom-fel.” ItK. 1943. 50 p. Ez a rész azonban „A magyar literatúrát illető jegyzésekben” jelent meg. E. M. 1815/3. 108 p.

¹⁵ ItK. 1943. 48—50 p. és Lázár Béla: i. m. 23 p. Ugyancsak a homályosság az egyik vádja Kölcey ellen neki írt levelében.

¹⁶ Líraelméleti tanulmányában különösen Horatius költészetét dicséri, egyes költeményeire gyakorolt hatásáról ld. Lázár Béla: i. m. 18 pp.

¹⁷ Lázár Béla. i. m. 28 p.

¹⁸ u. o. 47 pp.

¹⁹ Shaftesbury és Thomson „Seasons”-jának kapcsolatára vonatkozólag ld. Wolf, Erwin: Shaftesbury und seine Bedeutung für die englische Literatur des 18. Jds. Tübingen, 1960, 169—186 p. A kedvelt írók névsorában Moore és Byron neve 1827-ben már romantikus vonzalmat mutat, de 1817-ben megjelent tanulmányaiban még nem említi őket, itt tárgyalásuk tehát nyilvánvalóan anakronizmus volna.

szabadságelmélet közvetlen hatása is lehet, de lehet közvetett, már csaknem a köztudatba felszívódott hatása is, hisz Sulzernek a kor Magyarországon is általánosan ismert Allgemeine Theorie-je a „Geschmack” címszó alatt német populárfilozófusok műveit ismertette is összefoglalóan ilyen álláspontokat²⁰ és másik címszavának, a „Künste; Schöne Künste”-nek Verseghy-féle fordításában is benne van ez a már szinte közhellyé vált felismerés.²¹

1.2. A továbbiakban azt érdemes megvizsgálni, hogy a német neohumanizmus görögségkultusza mennyiben befolyásolta felfogását.

A hagyományos, grammatikaközpontú filológizálással szemben, mely a hanyatló humanizmust és a reformáció oktatási rendszerét egyaránt jellemezte, éles fordulatot jelentett a német egyetemeken, elsősorban Göttingában kialakuló új klasszika filológiai iskola, mely a görögséget egész életformájában és szellemében igyekezett megragadni. Ez az iskola nagy szellemtörténeti lendületet nyert a Winckelmann-ból és Herder-ből kiinduló klasszikus német irodalomtól s egy mindenoldalúan fejlődő humánium eszményének szolgálatába igyekezett állítani a német iskolarendszert és oktatást is a XIX. század első évtizedeiben, elsősorban Humboldt működésének következtében.²² Egyúttal azonban utópisztikus kifejezőjévé is vált a németiség eszményi társadalom utáni vágyódásának.²³ Közben különböző periódusaiban a társadalmi ill. az egyéni szabadság és egymáshoz való viszonya problematikáját különböző módon oldotta meg. Winckelmannnál nagy nyomatékot nyert a társadalmi szabadság, mint előfeltétel, de aztán vizsgálódásának középpontjába egyre inkább az ilyen talajon nyert egyéni tökéletesség esztétikai szemlélete került. Goethe és Schiller humanizmusa, különösen a jakobinus grekomániától való elhatárolódás szakaszában az individuális mindenoldalúságot állította figyelme középpontjába. Herder viszont a népszellem objektív idealista elmélete alapján a nemzeti nyelvben is kifejeződő kollektív génusz jelentőségét hangsúlyozta elsősorban, de még az organikus fejlődés alapján. Ennek adott radikálisabb fordulatot a német jakobinizmus grekomániája, melyben az 1790-es évek közepén a későbbi romantikus nemzedék egyes vezetői is osztoztak (elsősorban Fr. Schlegel), s melynek legtisztább s egyben legtragikusabb képviselője Hölderlin volt.

Buczy a görög génusz kifejlődésének elsősorban a nemzeti okait vizsgálja. A görög paideia alapos ismerőjeként a kalokagathia eszményének megvalósítására szolgáló valamennyi görög intézmény (a gümnaziontól a négy nemzeti játékig) és művészeti ág, sőt a görög gondolkodás virágzása is foglalkoztatja s mindezen területeken a „tökélet” fokára való felemelkedést állapítja meg. Ebben a virágzásban viszont döntő szerepet tulajdonít a köztudatnak, (ő maga nevezi zárójelben sensus communisnak) melynek elemei a hazaszeretet, nemzeti érzés, a görög hitvilág (mitológia), a nemzeti ideál, mely az élet tényeinek s a nagy nemzeti jelentőségű tetteknek idealizálására, a Fenn (sublimitas) régiójába való felemelésére tör, s erre hajtja a zsenit. A génusz tehát Buczy görögségében sosem öncél, individuális kiteljesedés; csak a közösségben és közösségért kiteljesedő, a nemzeti nagyságot szolgáló alkotó

²⁰ Sulzer, J. G.: Allgemeine Theorie der Schönen Künste... Frankfurt-Leipzig. 1798. 3. kiad. II. 410 p.

²¹ u. o. III. 92 p. Nemcsak a politikai szabadságról, hanem az etruszk és görög szépművészetek aranykorának a közélet intézményeivel való összefonódottságról is beszél. Verseghynél Magyar Museum. II. 407.

²² Iq. Paulsen, Friedrich: Geschichte des gelehrten Unterrichts... 3. kiad. Berlin—Leipzig, 1921. II. 3—46 és 191—442 p. Magyar hatására Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei 1772—1848. Bp. 1927. II. 217—363 p.

²³ Az ide vágó gazdag szakirodalomból megemlítem Rehm, Walther: Griechentum und Goethezeit. Geschichte eines Glaubens. Leipzig, 1936. c. művét.

művész, akit a görög polisz nyilvánossága ihlet alkotásra, s akinek művét is a közszellem fogadja be, hogy általa az ízlés magasabb fokára emelkedjék.

Részletesebb vizsgálat kiderítheti, miben közös s mennyiben tér el ez a koncepció a német neohumanizmusétól. A közszellem radikális hangsúlyozása Herderhez közelítené, de az, hogy nem a görögség homéroszi korszakát, s általában autochton nemzeti kultúrája eredetiséget hangsúlyozza, mint Herder — s nyomán később nálunk Kölcsey — hanem a periklészi század egyetemes kulturális virágzását, már jelent némi különbséget, s inkább Winckelmannhoz közelíti.

Ugyanígy a politikai szabadság jelentőségének hangsúlyozása, melyben egy érdekes momentumra érdemes felhívni a figyelmet. Ismeretes Winckelmann érdeklődése Harmódiosz és Arisztogeitón alakjainak művészi emlékei iránt. Ebben nyilvánvaló a kis német zsarnokságok által megkeserített életű ember vonzódása a zsarnok gyilkosai iránt. Főművében ezt objektív tényközlés mögé rejti, de egy levélben éles kifejezést kap ez a tartalom: „...ich glaubte im Stande gewesen sein, einen andern und mich selbst aufzuopfern, wenn Mördern der Tyrannen Ehrensäulen gesetzt würden...”²⁴ Hegel berni korszakának egyik írásában ez a problematika jakobinus elánnal így hangzik: „...wo unsere Harmodiusse und Aristogeitone, denen wir als Befreier unseres Landes Skolien sängen?”²⁵ Buczynál a fogalmazás tényközlőbb, de a példa maga a kor irodalmában nem gyakori, s ezért mégis figyelemre méltó: „A míveltség főbb pontjára ért Athénében a Harmodiosz s Arisztogiton dicse egy Kallistatosz skolionjából (ívó dal) ismeretes, honnyi lételt érző görög a vígság idején is nagyjai dicsőségét szerette hallani.” (T. II. 140 p.)

Míndezekből a megfelelésekből azonban nem szabad messzemenő következtetéseket levonni. Bár bécsi tartozkodása alatt ezekkel a problémákkal megismerkedhetett, de maga a neohumanizmus a Habsburg-monarchia katolikus vidékein sosem vált uralkodóvá. Ami pedig a görög szabadság elméletét illeti, Winckelmann maga is Hérodotoszra hivatkozik főművében,²⁶ aki pedig Buczy „kedvelt auktora” közé tartozott, s így tőle magától is meríthette.

1.3. Nem érdektelen annak megfigyelése sem, hogy Buczy mivel magyarázza a görög hanyatlást. Winckelmannhoz és az antik auktorokhoz hasonlóan a „státus revolúcióival”, vagyis a belső háborúskodással, s nem a gibboni dekadencia-elmélet s esetleg a herderi organikus hanyatlás-elmélet által is érintett Sulzer értelmezésével, aki Verseghy fordításában is az élet elesztetizálásának az erkölcsökre gyakorolt elpuhító, bomlasztó hatására vezeti vissza a hanyatlást.^{26/a}

2. Az antikvitásról alkotott képéhez tartozik ugyan a római irodalomról kialakított véleménye is, de lényegében már itt felvetődnek történelemszemléletének leglényegesebb s a neohumanizmustól őt elválasztó elemei.

2.1. A német neohumanizmus görögség-eszménye bizonyos értelemben szembefordulás volt a reneszánsz és a francia klasszicizmus latinitás-kultuszával. Mint Walther Rehm fejti ki említett művében, a reneszánsz a görögséget is csak Rómán keresztül tudta megközelíteni, s így a görögség igazi éltető forrásához lényegében először a német neohumanizmus nyúlt vissza. Igaz, hogy századunk német szakirodalma a germán gondolat jegyében emelte ki mind Shaftesbury, Platón- és Plótinosz-közvetítésének jelentőségét, mind a német hellenizmus, mint szellemi önállósági törekvés kifejeződésének fontosságát a latin, s elsősorban a francia kultúra európai túlsúlyával szemben. De ha a nacionalista túlzásoktól eltekintünk, kétségtelen, hogy

²⁴ Winckelmann, J. J.: Kleine Schriften und Briefe. Weimar, 1960. 333. p.

²⁵ Lukács, Georg: Der junge Hegel. Zürich—Wien, 1948. 64. p.

²⁶ Winckelmann, J. J.: Geschichte der Kunst des Altertums. Wien, 1934. 133. pp.

^{26/a} Magyar Museum. II. 177—178. p. Élesekben Sulzer i. m. III. 92. p.

a XVIII. század protestáns németiségének görögség-kultuszában szellemi önállósodási tendencia is kifejeződött s hogy ez csak ily utópisztikusán, ugyanakkor a jakobinizmus görögség-kultuszával szemben ennyire az elvont ember síkján történt, abban a német mizéria kifejeződését láthatjuk, ahogy azt Lukács György több művében is meggyőzően fejt ki, elsősorban a Goethe és kora c. könyv tanulmányaiban.

Winckelmann az a görögség mint abszolútum, egyszer megvalósult és soha többé el nem érhető tökéletesség felfogásába torkollott, míg Herder az egyetlen igazán önállóan kifejlődött nemzeti kultúra dicsőítésébe. Winckelmann szemében természetesen minősül hanyatlásnak a római kultúra, hisz a modern európai fejlődés is alatta marad a görög tökéletességnek. Herder viszont híve a világtörténelmi fejlődés eszméjének, a rómaid ezért csak mint a görögöt utánzó, nem eredeti kultúrát ítélnéhi alacsonyabb rendűnek.

A perfektilitásnak, a már Leibniz által is vallott s aztán Voltaire felvilágosult történeteszemléletében radikális nyomatékkal kifejtett²⁷ gondolatnak problémája Buczyt is izgatja. Mindkét tanulmányában felveti az emberi nem „tökéletesedhetőségének” pszichológiai valószínűségét, de ennek gyakorlati megvalósíthatóságával kapcsolatban elég ambivalens az álláspontja. A (T. II.)-ben ezt így fejezi ki: „... az Oratoriában, Poézisban s szép művekben a józan ízlés s a tökélet ideálja a Görögök munkái s műveivel majd csak nem egyet jelent. Mivel azon gondolatot, melyet ugyan senki sem tagadhat, hogy ha ők azon pontra értek, miért nem érhetne arra egy más nemzet, ha környülállásai kedveznének, s vallyon nem mehetne é feljebb is? ezen gondolatot alig láthatjuk a mi időnkig valósnodni csak némely részeiben széllyel osztva a tökéletesebb nemzetekben is, annál kevesebb egyben, mellynek nagyobbjai, ha legtöbbit s legfényesebben áldoztak is ezen felséges arányra, még sem láthatták azt csak egynehány nyomósabb tárgyaiban is egy nemzet nagyobb fiaiban egyesülve.” (136—137 p.) A (T. I.)-ben viszont az *erudicióvá* süllyedt görög ízléssel szemben kiemeli, hogy a görögség: „... eltűnt honnyi nagyságát a férjfiason tanuló Róma, melly a maga nagyságára mindent meg tudott fontolni, és választani, nem érzette-é inkább, mint a létele vesztett Hellás Grammatikusai. El volt készülve Róma ezen nagyságára is úgy, hogy egy néhány nagyra termett fiai megjelenvén, csudálni tudta benne az Oratóriát és Poézist; a görögök műveit, s mindent a mi hatalmát dicsőíthette, annyira, hogy a fennebb elmék a két elsőnek nem sokára tökéletes honnyi tónust adhattak. Ciceró, Sallustius, Livius, Virgyil, Horátz, a tökéletesben úgy látszanak utánnazni, hogy annak ideálját, ámbár részenként is felette sokat kölcsönöztek, Rómaivá tették.” (89. p.)

Ha ehhez hozzávesszük azt a tényt, hogy líraelméleti tanulmányában Pindaros *hibáit* Horatius *tökéletessége* felől ítéli meg, akkor világos, hogy nála szó sincs az egyes német neohumanistákra és a preromantikus természetesség-kultusz híveire oly jellemző lenézésről a római irodalommal szemben. Sőt a görög politikai szabadság és nyilvánosság nagyrabecülése ellenére azzal, hogy egyrészt Athén kiemelésével a többi görög városállamot leminősíti, másrészt annak hangsúlyozásával, hogy a görögség: „... talán a politikai állapotot kivéve... gerjesztette...” utánzásra a többre törő nemzeteket (T. II. 136 p.), azt is kifejezi, hogy a görög politikai állapotokat nem is tekinti olyan tökéleteseknek. Ebben pedig már a világbirodalomban élő római sztoikusoknak, sőt a gondolkodásuk által befolyásolt „kedvelt auktor”-nak, Plutarchosznak a szemszöge is érvényesül. Mint ahogy a görög paideiát, mint az eszményi ember képzésének eszközét ennyire az állam és a haza iránti kötelesség oldaláról felfogó és hangsúlyozó értelmezésében is lehet szerepe a latin klasszikusok

²⁷ Meinecke, Friedrich: Die Entstehung des Historismus. München, 1959. 96. pp.

és a római sztoicizmus társadalom- és államelméletének, különösen a *sensus communis*-elméletnek.²⁸ Ha más úton-módon nem, jogi tanulmányai közvetítésével, hisz 1801—3-ig Kolozsvárott „törvényt tanult.”²⁹

3. A korabeli eszme- és ízlésáramlatokhoz fűződő viszonyáról sokat mondott az antikvitáshoz való kapcsolatának megvizsgálása is. Még többet mondhatna a modern Európa irodalmával kapcsolatos állásfoglalása, ha a tömörség miatt nem merülne ki a legtöbb esetben sztereotíp fordulatokban. Nyoma sincs benne antikvitás és modernség romantikus szembeállításának, melyet pedig a magyar szellemi élet is kezd adaptálni, Teleki József (Tud. Gyűjt. 1818/2.) és Kölcsey tanulmányaiban. Az európai reneszánszt a Bizáncból menekülő görögökből eredezteti, noha szól az itáliai politikai állapotok kedvező voltáról s a Rómában székelő egyház példaadásának nagy szerepéről az új ízlés elterjesztésében. Verseghy—Sulzer itt sokkal határozottabban utalt az „Olasz Szabad Városok...” gazdagságára, melyet magoknak a kereskedés által szerzetteknek.³⁰

Az európai kultúra virágkorai szerinte a Mediciek Firenzeje, X. Leó Rómája és XIV. Lajos udvara. Ebben sincs semmi eredeti. Az egyes írók zsenjének elismerése és viszonylagos igazolása, de hibáik határozott kiemelése s koruk ízlésének hiányosságára való visszavezetése a klasszicizmus szabályrendszere és a preromantikus zsenielmélet közötti ingadozásra utal. Dante zsenije: „... az akkori ízlés tehetlensége miatt a formát sem találhatta, melybe temérdek gondolatait önthesse.” (T.I. 106. p.) Shakespeare sem érte el a tökéletességet „tulajdon gondatlansága vagy Publikumának tónusa...” miatt. (uo. 105. p.) Milton, Osszián és a héber poézis fenségének kiemelése viszont a pseudo-longinoszi szöveg korabeli preromantikus divatjának ismeretére vall.

Az a mozzanat viszont, hogy a zsenik hibáit koruk közízlésének fogyatékoságával magyarázza, megint az esztétikai értelmű *sensus communis* fontosságára hívja fel a figyelmet Buczy elméletében.

Még jelentősebb az a törekvés, mellyel az egész európai irodalom fejlődését a lehányatott latin nyelv korlátai és az erudíció ellen folytatott szabadságharcként, az egyes nemzeti nyelvek szellemükben is önálló irodalmainak létrehozásaként ábrázolja. Ezzel a vezérgondolattal vezet át ízlés-tanulmánya főmondanivalójának, a magyar irodalom és kultúra állapota bemutatásának megvalósításához.

4. A magyar állapotok Buczy-féle értelmezésében kulcsszerepe van a közízlés sajátos felfogásának. Ezért először ezt kell szembesíteni kora ízlés-teóriáival, hogy elméletörténeti helyét tisztán láthassuk.

Egyrészt az ízlést élesen elkülöníti az erudíciótól s a tudományoknak a „józan ízlés” kialakításában csak közvetett szerepet juttat. Ennyiben a racionális klasszicizmus szabály-elméletét feloldó ízlés-elméletek rokona, sőt ezeket megtoldja egy sajátos, nehezen értelmezhető, az ízlés tónusát és magát az ízlést megkülönböztető felfogással.³¹

De ennél az elméletnél különösen feltűnő az eltérés a felvilágosodás ízlés-elméleteitől. Míg a felvilágosodás elmélettrói legnagyobbbrészt a természetjog örök

²⁸ Gadamer, Hans—Georg: *Wahrheit und Methode*. 2. kiad. Tübingen, 1965. 16—27. p.

²⁹ Lázár Béla: I. m. 8. p.

³⁰ *Magyar Múzeum*. II. 412. p.

³¹ A korabeli ízléselméletekre vonatkozó óriási anyagból a legújabb művek közül megemlítem Gerth, Klaus: *Studien zu Gerstenbergs Poetik...* Göttingen, 1960. c. művét, valamint Nivelle, Armand: *Kunst- und Dichtungstheorien zwischen Aufklärung und Klassik*. Berlin, 1960. c. könyvét, mely Sulzer ízlés-elméletét a szabály-poétika feloldására tett első jelentős lépések közé sorolja Németországban.

emberének lelki képességei egyikéhez igyekeznek hozzárendelni az ízlést, s így az angol common sense-nek, a sztoikus sensus communisnak teljesen elvont, általános emberi, de ugyanakkor minden egyénhez hozzátartozó, könnyen manipulálható jelleget adnak (Kantra vonatkozólag l. Hermann István helytálló megállapításait a „Kant teleológiája”. Bp. 1968. több helyén is), addig Buczynál szó sincs általános ízlélméleti fejtegetésekről, hanem az ízlésről mindig a közízlés értelmében szól. S ez a közízlés, mely nem az emberi természetben, hanem az ember társadalmiságában gyökerezik, s mindenkori szintjét a kedvező vagy kedvezőtlen történeti körülmények határozzák meg, jobban emlékeztet a római sztoicizmus platóni hagyományokat is magába olvasztó sensus communis-elméletére, mely humanista örökségként és közvetítéssel tovább él Vico és Shaftesbury felfogásában, mint erre figyelemreméltóan utal Gadamer.³² A sensus communis-fogalom társadalmi töltésének átalakítását „általános emberi”-vé már Shaftesbury követői, a skót morálfilozófusok megkezdték, amikor Hutcheson a common sense-t erkölcsi érzékké alakította át, Kant etikájában és teleológiájában ez a folyamat csak betetőződik. Az a tény, hogy Buczynál a fogalom értelmezése inkább Vicoéval és Shaftesburyéval rokon, származhat közvetlen ismeretükből is (Thomson nevének jelző erejére csak ismételtlen utalok), de ez nem bizonyítható, viszont származhat a közös humanista hagyományból is, amelyhez a latinus műveltségű katolikus paptanár könnyen kapcsolódhatott.³³

5. A néhol bizonytalanoknak, eklektikusnak tűnő, a kor jelentősebb ízlés- és eszmeáramlatainak egyikéhez sem köthető gondolatmenet belső, mondhatnám „lírai” értelmet kap a magyar helyzet leírása során. Buczy fejtegetése egyedül itt éri el a szenvedélyesség hőfokát. Felsorolja a magyar közízlés hiányának okait és közben néhol határozottan állást is foglal a korban folyó vitákban.

5.1. A magyar irodalmi közízlés hiányának okai közt döntő történelmi elmaradottságunk. Míg az általunk védett nyugati nemzetek békében csinosíthatták ízlésüket, a magyar génusz vérének ontására kényszerült, s csak a hadászatban érvényesíthette magát. Pedig hogy létezik, a jogteremtésben is bebizonyította. (A magyar feudális jogalkotás iránti elfogultság nem túl felvilágosult momentumában a nemzeti büszkeség s régi jogi tanulmányainak emléke együttesen érvényesülhetett.)

5.2. Van erő és jóra törekvés, de sok az akadály jelenlegi szellemi közállapotunkban. S az itt következő felmérés nemcsak Katona „Mi az oká”-jánál átfogóbb, hanem a kor valamennyi felmérése mellett megállja helyét az összehasonlításban. Az ország-részek széttagoltsága, a nemzeti és felekezeti érdekek partikularizmusa s az őket követő „tanulási plánok” eltérő volta, valamint a bennük való szélsőséges elfogultság s a másik lebecsülése általánosan jellemző. Ráadásul a különböző nyelvismeretekből különböző irodalomhoz való kötődés és újabb elfogultság következik.

Az írói halhatatlanságot a „Könyvárosok gazdagítása”, a példányszám alapján ítéli meg. Az írók igazi kritika híján csak csoport-kritikát kaphatnak, az olvasók alantas ízlése az írók a közönség kiszolgálására bírja. S ha egy író olvasói szűk csoportjának ízlését épp felülmúlva sikert ér el náluk, önmagát tekinti a csúcsnak, s ahelyett, hogy működésével közönségét előrevinni s a közízlést megteremtteni igyekezne, megragad elfogultságaiban, pályatársait lenézi s a kritikát dölyfösen visszautasítja. Itt

³² Gadamer i. m. Vico: De nostri temporis studiorum ratione c. művét és Shaftesbury 1709-ben megjelent „Sensus Communis, An Essay on the Freedom of Wit and Humour in A letter to a Friend” c. írását említi.

³³ Arra vonatkozólag, hogy Vico történetiszemléletének kialakulását ellentmondásosan bár, de elősegíti hithű katolicizmusa és a keresztény humanista tradícióhoz való kapcsolódása, Rozsnyai Ervin érdekes fejtegetéseit olvashatjuk bevezető tanulmányában, ld. Vico, Gianbattista: Az új tudomány. Bp. 1963. 68. pp.

bírálja Kisfaludy reagálását Kazinczy bírálatára s Himfy-epigrammájára, ezzel vívta ki Kazinczy és Döbrentei lelkes elismerését. (T. I. 111. p.)³⁴

A német neohumanizmus modern műveltségelméjére vall az a megjegyzése, hogy nem elég az idegen nyelveket grammatikai és társalgási szinten elsajátítani; szellemükkel kell megismerkedni, klasszikus írók szorgos tanulmányozásával. Aki viszont ilyen szinten szerez irodalmi műveltséget idegen nyelven, saját népe irodalmának felvirágzásáért is mindent el fog követni.³⁵

5.3. A nyelvújítás harcait is megemlíti, a grammatikusokat vádolva azért, mert sok, az irodalomnak használni akaró ifjat rettentettek el „Orbiliusi” hangjukkal, mintha az illetők „... által a míveltebb ízlés, s maga az Igaz (nem a grammatikai igazság) sértetett volna meg...” (uo. 121. p.)

5.4. A tudományos divatok szerepét is tárgyalja a közízlés kialakulásának hátráltatásában. S ezt az állásfoglalást nem lehet egyértelműen haladónak nevezni, hiszen rosszállólag állapítja meg, hogy: „... sokaknál valaki Nemzetünkéről nem jól látszik ítélni, ha vallás és honnyi alkotványait nem becsméreli; nem látszik eléggé embernek — mívelt embernek, ha azon két alkotvány rendtartásait a kivilágosodás neveltséges tárgyának nem akarja ismerni.” Elítél bármilyen tudományos vagy filozófiai rendszerhez való vak ragaszkodást s nem hiszi el, hogy a filozófiai műnyelvünket gazdagítja olyan szavak kölcsönvétele, melyeknek a nagy gondolkodóknál is csak „systemabeli” értelmük van. S itt az egyoldalú Kant- és Schelling-imádkókat éppúgy elítéli, mint konzervatív ellenfeleiknek, Baumeisternek és Storchenaunak híveit, akik „az előbbieket istenteleneknek állítja”-k. (uo. 123. p.) Ezzel az elutasító gesztussal végeredményben állást foglalt az 1813 óta ismét folyó Kant-vitában, melyben pedig Kazinczy egyértelműen kantianus rokonszenvét nyilvánította³⁶ s mely Folnesics Tudományos Gyűjteménybeli újabb támadása után már nemzetközi hullámokat is vert.³⁷ Az ember azt is mondhatná, hogy a túlzó Kant-követők joggal kipellengérezhető vonásait kihasználó Buczy a magyar filozófiai közgondolkodás kialakításának sürgetésében egy — mutatis mutandis — adott körülmények között viszonylag jogosultabb gesztussal a magyar egyezményes filozófia előfutárai egyikének tekinthető.

6. Az életrajzára és szellemi fejlődésére vonatkozó adatok hiányossága miatt ez az összevetés kora és az európai múlt legjelentősebb és rá is ható eszme- és ízlés-áramlataival csak tanulmányai szövegére támaszkodhatott s biztos filológiai igazolhatóság híján legtöbbször a hipotézis szintjén maradt. Mégis azt hiszem, elég meggyőző elmélete és az antikvitás, valamint a humanizmus és neohumanizmus közötti kapcsolatok feltételezése. Az eddigiek alapján gondolatrendszere nem látszik túl korszerűnek, sok eleme felvilágosodás-előttinek tűnik, mások a korai felvilágosodásával

³⁴ Kazinczy lev. XV. 119, 422. stb. pp.

³⁵ „Minden úgy érezheti, hogy a külső Nemzetek mívelt, s gyönyörhasznos munkájikat nagyobb megelegedéssel olvashatja, a ki olly szerencsés, hogy azon nyelveket tökéletesen, nem grammatico lexiconi módra, a Nemzet nagy emberei munkájának fontos olvasása által megtanulhatta, de kinek nem borul érzékeny lángba szíve, ha Nemzetét és Hazáját igazán szereti, midőn látja: melly boldogító befolyása vagon a józan ízlésnek egy Nemzetbe, mennyire tartja-fel magát azok által a Nemzetiség, hány nagy elme maradna a nélkül homályban, kik most Honyosaikat hasznoson gyönyörködtetik, ha azokat tökéletesen érti, s szereti, mondom, Hazáját, ki nem kívánja akkor Nemzeti Literaturáját gyarapítani!” (T. I. 114. p.) A „hasznoson gyönyörködtetik” horatiusi fordulata is figyelemre méltó nem túl korszerű-romantikus esztétikai felfogása megítélése szempontjából.

³⁶ Id. Szauder József: i. m. 201. pp.

³⁷ Id. Dorombó Karola: Schedius Lajos mint német—magyar kultúrközvetítő. Bp. 1933. 93—95. pp.

rokoníthatók. Közízlés-elmélete mégis épp a korabeli Magyarország irodalmi harcaiban korszerű és haladó állásfoglaláshoz vezethette. Azt a radikálitást, mellyel a görögség kulturális virágzását a „honnai” erényekre vezeti vissza, csak a magyar helyzet követelményeivel, a nemzeti eszmény kialakításának sürgető voltával lehet megmagyarázni. A Habsburgokkal szembeforduló magyar középnemesség nemzeti öntudatának fokozására nemzeti ideológiára volt szükség. Ez fog kibontakozni nemzeti romantikánkban. Az akkori magyar kulturális közállapotok megrajzolásával Buczy saját nemzeti eszményének ellenképét mutatja be, míg görögség-képe eszményének pozitív megfogalmazása. Ez a görögség-kép éppúgy az akkori magyar viszonyok közül kinőtt utópia, mint amennyire a német neohumanistáké saját társadalmuk fejlődésének gyengéiből eredeztethető. Buczy eszménye alig érintett a felvilágosodás individualizáló eszmeáramlataitól, s ezért sok részletében elkésettnek tűnik az európai fejlődéshez viszonyítva, de volt már példa rá, hogy nagyon elkésett nézetek már nagyon is korszerűnek, sőt korukat megelőzőknek tűnnek. Bessenyei Tariménését a századforduló után Kazinczy már teljesen korszerűtlennek tekinthette, későbbi, realiztikusabb ízlésű korok mégis sok örömet találhattak benne. Buczy nemzeti szempontú közízlés-elmélete is, minden felvilágosodás előtti gyökere ellenére, sok vonatkozásban érintkezik a herderi objektív nemzeti szellem elméletével és erősen a magyar viszonyokban gyökerező pátozával a magyar romantika egyik előkészítőjévé válhatott volna, ha az Erdélyi Múzeum váratlan megszűnése és az irodalmi élet súlypontjának Pestre való áthelyeződése nem taszította volna a kevésbé mozgékony Buczyt lényegében perifériális helyzetbe.

Lajos Csetri

BEITRÄGE ZUR LITERATURBETRACHTUNG DER VON DÖBRENTAI
HERAUSGEGEBENEN ZEITSCHRIFT ERDÉLYI MUZEUM

(Über die Schriften von Emil Buczy)

Gábor Döbrentei hat seine Zeitschrift Erdélyi Múzeum zwischen 1814—1818 herausgegeben. In den letzten Jahrgängen dieser sind die Studien von Emil Buczy (1782—1839) erschienen. Von den Abhandlungen des latinistisch gebildeten Priester—Lehrer analysiert unsere Arbeit diejenigen, die sich mit der Entfaltung des griechischen Genies und mit der Theorie des literarischen Geschmacks befassen. Merkwürdig verflechten sich die Gedanken der Frühaufklärung, die sensus communis-Theorie der stoischen Überlieferung und ferner die Wirkungen des deutschen Neuhumanismus in diesen Schriften. Mit der ausführlichen Schilderung der rückständigen ungarischen kulturellen Zustände enthüllte Buczy die Ursachen des Mangels am literarischen Geschmack in Ungarn. Hingegen hebt er bei Darstellung der Blütezeit des Griechentums die Bedeutung der nationalen Tugenden hervor, und damit stellt Buczy eigentlich das in der ungarischen geschichtlichen Umständen wurzelnde gesellschaftliche Ideal seines eigenen Zeitalters dar. Seine Auffassung des Geschmacks ist also gegen den aufklärerischen Persönlichkeits- und Individuumkult des deutschen Neuhumanismus eine sich an lateinischen und humanistischen Wurzeln anknüpfende, gemeinschaftlich gesinnte Theorie, die jedoch mit Herders Theorie vom objektiven Geist verwandt ist und die spezifisch ungarische Romantik vorbereitet.